

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17524813>

Онушко Катерина,

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,

Запорізький національний університет;

ORCID: 0009-0002-6500-6190, e-mail: katerina.onushko7@gmail.com

науковий керівник — Луц Д. М., кандидат юридичних наук, доцент кафедри,

ВІДКРИТИЙ ДОСТУП ДО НАУКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЯК ГАРАНТІЯ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ

АНОТАЦІЯ. У статті аналізується роль відкритого доступу до наукової інформації у забезпеченні конституційних прав в Україні. Метою дослідження є визначення правових та інституційних механізмів розвитку відкритої науки. У ній наголошується, що відкритий доступ сприяє прозорості, рівним можливостям для дослідників та суспільній довірі до науки. Результати дослідження підкреслюють необхідність удосконалення правового регулювання, розвитку цифрових репозиторіїв та розширення культури відкритої науки як важливого фактора інновацій та демократичного прогресу.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: відкритий доступ, конституційні права, правове регулювання, відкрита наука, цифрові репозиторії, наукова прозорість.

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується глибокими змінами у сфері виробництва, зберігання та поширення знань. Інформація стає стратегічним ресурсом, а наука — основою інноваційного розвитку держави. В умовах цифровізації та інтеграції України до європейського наукового простору особливої актуальності набуває питання забезпечення відкритого доступу до наукової інформації. Це не лише технологічна тенденція чи зручність для дослідників, а важлива соціально-правова категорія, безпосередньо пов'язана з реалізацією конституційних прав громадян України на інформацію, освіту, вільний розвиток особистості та свободу наукової творчості.

Відкритий доступ передбачає безоплатне та необмежене користування результатами наукової діяльності: публікаціями, даними, звітами, монографіями, які можуть бути вільно переглянуті, збережені, розповсюджені та використані з посиланням на автора. Його метою є усунення фінансових і технічних бар'єрів між наукою та суспільством, забезпечення рівних можливостей для дослідників, студентів і громадськості, а також формування культури відкритості й прозорості у сфері наукової комунікації. Саме тому відкритий доступ розглядається як один із механізмів реалізації конституційного права громадян на інформацію, закріпленого в статті 34 Конституції України, а також права на освіту та свободу наукової творчості, передбачені статтями 53 і 54 [1].

Для досягнення поставленої мети в роботі було застосовано системно-аналітичний, порівняльно-правовий, формально-юридичний і узагальнювальний методи. Вони дозволили виявити закономірності розвитку відкритої науки, проаналізувати взаємозв'язок між конституційними правами та доступом до знань, а також визначити напрями вдосконалення законодавства. Матеріалами дослідження слугували Конституція України, Закон України «Про авторське право і суміжні права» [2], Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» [3] та рекомендації ЮНЕСКО з відкритої науки (2021 р.) [4].

Результати дослідження свідчать, що відкритий доступ є ефективним інструментом демократизації науки й забезпечення публічного інтересу у використанні наукових знань. Проте його реалізація в Україні потребує нормативного та інституційного вдосконалення. Нинішня редакція Закону «Про авторське право і суміжні права» не повною мірою враховує реалії цифрового середовища, а тому

потребує доповнення положеннями щодо відкритого публікування результатів наукових досліджень, виконаних за рахунок державного бюджету. Практичним кроком до гармонізації законодавства є запровадження системи відкритих ліцензій, зокрема Creative Commons, організація яка дозволяє авторам самостійно визначати умови поширення власних праць. Це забезпечує баланс між захистом авторських прав і свободою доступу до інформації, що є фундаментальним для розвитку відкритої науки [2].

Певного прогресу досягнуто у створенні цифрової інфраструктури для відкритого доступу, зокрема у вигляді Національного репозитарію академічних текстів. Проте рівень його інтеграції в наукову систему все ще недостатній через низьку мотивацію авторів та брак правової підтримки й обов'язкової політики відкритих публікацій у вищих навчальних закладах. Для подолання цих проблем необхідно забезпечити фінансову та технічну підтримку відкритих репозитаріїв, розробити національні стандарти відкритого зберігання даних, а також передбачити відповідальність державних і освітніх інституцій за доступність наукової інформації.

Відкритий доступ має не лише освітнє та наукове, але й глибоке суспільне значення. Він сприяє розвитку інновацій, підвищує якість наукових досліджень, розширює міжнародну співпрацю та забезпечує прозорість використання бюджетних коштів. Доступність результатів досліджень дозволяє суспільству контролювати ефективність наукової діяльності, сприяє підвищенню довіри до науки та зміцненню демократичних процесів. Для молодих учених і студентів відкритий доступ означає рівні можливості в науковому зростанні та можливість інтеграції в глобальну академічну спільноту.

Отже, відкритий доступ до наукової інформації є не лише проявом розвитку сучасної науки, а й вагомим гарантією реалізації конституційних прав громадян України. Його розвиток вимагає комплексного підходу, оновлення законодавства у сфері авторського права, створення цифрової інфраструктури для вільного обміну знаннями, підтримки державних та університетських ініціатив, спрямованих на відкритість наукових даних. У результаті реалізація принципів відкритої науки стане запорукою підвищення конкурентоспроможності української науки, зміцнення її міжнародного авторитету та формування правової держави, у якій знання є спільним суспільним надбанням і засобом забезпечення прав кожного громадянина.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про освіту» № 2145-VIII (2017). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
2. Закон України «Про авторське право і суміжні права» № 57 (2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text>
3. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» № 848-VIII (2015). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>
4. International Science Council. (2019). Наукова комісія ЮНЕСКО ухвалила Рекомендацію про відкриту науку. URL: <https://uk.council.science/news/unesco-science-commission-adopts-open-science-recommendation/>

Onushko Kateryna,
Undergraduate student,
Zaporizhzhya National University,
ORCID: 0009-0002-6500-6190, e-mail: katerina.onushko7@gmail.com

**OPEN ACCESS TO SCIENTIFIC INFORMATION AS A GUARANTEE
OF THE IMPLEMENTATION OF CONSTITUTIONAL RIGHTS
OF CITIZENS OF UKRAINE**

ABSTRACT. *The article analyzes the role of open access to scientific information in ensuring constitutional rights in Ukraine. The purpose of the study is to determine the legal and institutional mechanisms for the development of open science. It emphasizes that open access promotes transparency, equal opportunities for researchers, and public trust in science. The results highlight the need to improve legal regulation, develop digital repositories, and expand the culture of open science as an essential factor for innovation and democratic progress.*

KEYWORDS: *open access, constitutional rights, legal regulation, open science, digital repositories, scientific transparency.*